

Lugossy István fotója

Átlók

Vargyas Lajos

*Honfoglalás előtti műveltségünk maradványai
a néphagyományban*

Történések leírták, iskolában hallottuk, hogy a kereszténység fölvétele és a pogány hit kiirtása kitörölte a magyar nép életéből korábbi műveltségének minden nyomát: hitét, szokásait, költészetét. Pedig csak szét kellett volna nézniök egy kicsit a néprajzkutatóknak, hogy megleljék a nyomokat, sőt néha többet is: a napjainkig továbbélő művészi hagyományokat.

Elöl járt ebben a népzene. Régi népdalaink egész összefüggő stílusáról kiderült, hogy honfoglalás előtti idők török műveltségének maradványa. Ezt ma már az iskolás gyermekek is tudják. Kevesebben tudják, hogy a sirató egyik fajtája és sok belőle fejlődött, régi, nem ötfokú dallam is ősi tulajdonunk, valószínűleg még a török-pentaton stílus előtti időkből, az ugor-együttélés korából. De egy dallamvilág, ami nincs fogalmakhoz kötve, könnyen átvészselheti a nagy világnézeti változásokat, hiszen az őskeresztények is tovább énekelték a zsidó zsoltárdallamokat. Nagyobb meglepetés volt, amikor Diószegi Vilmos munkáiból megtudhatta a nagyközönség is, hogy maga az üldözött pogány vallás, a sámánhit – magyarul *táltosbit* – is fennmaradt a népnél, ha nem is szertartásaiban, de szinte egész világképében és hiedelmeiben. Sőt a legváltozandóbb anyag, a gondolat, a szó, a lírai dalok szövege is ősi formaelveket őriz. Lükő Gábor kimutatta, hogy az a stílus, mely egyversszakos dalainkban él, s két egymást értelmező képből van fölépítve, a volgai és szibériai török népek sajátja, s rokonsága egész Kínáig terjed. Olyanokról van szó, mint például:

Meg kell a búzának érni,
Mert minden nap új szél éri.
Meg kell szívemnek hasadni,
Mert minden nap új bú éri.

Mindez, ha hozzávesszük az ótűrk rovásírás emlékeit is, amelyek a XVI. századig fenntartották a honfoglalók eredeti írását, oly sok már önmagában is, hogy teljesen ellenkező képet ad a magyarok műveltség-váltásáról. Azonban ezekkel korántsem merülnek ki a honfoglalók fennmaradt emlékei.

Minden nép legrégebb költői termékei közé tartoznak a világ, az ember, az állatok és növények teremtéséről szóló mondák. Nemigen tudják, hogy nekünk is vannak efféle töredékeink. Kálmány Lajos, a múlt század végének fáradhatatlan gyűjtője jegyzett föl néhány ilyen adatot. Vannak köztük olyanok, amelyek megegyeznek a körülöttünk élő népek hasonló mondáival. De akad olyan is, ami egész Kelet- és Nyugat-Európában ismeretlen.

Egy Szeged környéki paraszt szerint „az ördög embört, lovat ki bírt furmálni, de miköz megindult, porrá vált”. Nem szokatlan, hogy az ördögöt látjuk a teremtő szerepében. Minden ősmítoszban az isten segítőtársa, görög szóval „demiurg” – többnyire az „első ember” vagy az isten fia vagy a totemállat-ős – végzi ezt a feladatot. S a fejlett vallási rendszerek hatása alá került népeknél mindenütt az ördög került a demiurg helyébe, s néha annyira megváltoztatta az eredeti elképzelést, hogy már isten és ördög vetélkedéséről, a teremtés megrontásáról is beszélnek a hagyományok, különösen a körülöttünk élő népeknél.

De erről szó sincs a Szeged környéki adatban. Ha pedig melléteszük az ősrégi, teljesebb formát, amit Reguly Antal jegyzett föl az Urálon túli voguloknál, mindjárt világos, hogy ez nem véletlen.

„Numi Tarem atya im miképpen szól: Fiacskám, az ember születésének dolgát én hogyan mondhatom meg neked? Midőn egykor hideg orrú orros szelet fogok támasztani, széles szemű szemes hó alakjában fogok esni, midőn apró szemű hó fog esni, gyúrj a hóból emberlábas alakot, készíts emberkezes alakot! Készíts lábas állatnak lábas alakját, készíts kezes állatnak kezes alakját! Szárnyas fajta sok állatodnak szárnyas alakját készítsd, karmos állat karmos alakját készítsd! . . . Alászállott, aláérkezett. Hó esett. Hóból embert csinál, gyúr, tova dobja: darabokra omlik. Lábasállat-alakot csinál, tova dobja: darabokra omlik. Úgy elment a kedve, s

be is ment a házba. Atyjához s anyjához szól: »hiába bajlódtam, élökké nem leszék: adjatok nekem tanácsot« . . .”

Nálunk annyi évszázad változásai után a költői szövegből már csak tartalmi kivonat maradt, pusztá adat, de fenntartotta az egykori teremtésmonda leglényegét, igaz, csak emberről és lóról beszél, míg ott az összes állat teremtése volt a demiurg feladata.

Ha magában állna ez az egyetlen párhuzam, joggal kételkedhetnénk benne. Egy másik Kálmány-adalék azonban az endrefalvi tógátról, ahogy egy ságújfalusi palóc elmondta, már a világ teremtésének mondáját tartotta fenn, bár igen elmosódottan. „Ahol endrefalyi tógát van, ott az ördög el akarta rekeszteni a világot. Isten azt mondta az ördögnek: »Ha el bírja rekeszteni éjfélig, napfekkőtő napnyugtáig, akkó neki is lesz birodalma, oda nem süt a nap . . . El is rekesztette valamégyig, hanem a gombot nem érkézett fälténnyi; a kakas messzólalt, (a tógát) észllyett . . . akkó bészllyedt a földbe, mindénütt mellátnyi a tógátot« amely »keresztő van a világon« .”

Ilyenféle teremtésről az európai szomszédok nem tudnak. De nem nehéz fölfedezni benne a voguloknál több változatban is följegyzett mítoszt a föld teremtéséről és körülövezéséről. Numi Tarem homokot hozat fel az első emberrel a tenger fenekéről, s abból teremt meg a földet. De az a víz színén sebesen forog. Erre odaadja neki ezüstgombos övét, hogy övezze körül vele, mire a föld megáll és megszilárdul, az övből pedig a fényes Urál-hegység „ülepedik”. Szibériai népek, akiknél ez a monda már nem is ismeretes, az Urált mégis a világot átfogó övnek nevezik: törökök a „föld övének”, az oroszok „kőövnek”.

Hiába rakódott rá mondánkra az ördög gonoszságának beiktatásával egy sor új elem – a külön birodalom sötétsége, a kakasszóig tartó tevékenység, még mindig tisztán megmaradt benne, hogy Isten adja a parancsot, és vele egyetértésben történik a teremtés. Hiába lesz az ezer év óta síkságon lakó nép száján a világot átérő hegységből gát: a részletek éppen össze nem illő, értelmetlen voltukkal árulják el, hogy az egykori elképzelés elhomályosult maradványai. Ki tetetne különben gombot a tógátra, süllyesztené be a földbe, s egy tógát hogy érhetne körül az egész világon! Az viszont régi tapasztalat, hogy egy valamikor összefüggő, értelmes szöveg a későbbi kopás folytán homályossá válik, de mégis fenn tart értelmetlenné vált részleteket az eredetiből. Éppen az a furcsa gomb a legbiztosabb jele, hogy az ezüstgombos övről és a föld körülövezéséről volt szó valamikor a szövegben.

A homok vagy iszap fölhozatala a tenger fenekéről – szintén ősrégi

elképzelés a világ keletkezéséről; kelet-európai népektől szibériai népeken keresztül egészen az észak-amerikai indiánokig van elterjedve. Legősibb formájában Isten vízimadarat – búvárkacsát, vöcsköt vagy mást – küld le a tenger fenekére, vagy segítőtársa ölti fel valamelyik madár képét, aki első két kísérletre rendszerint képtelen teljesíteni a feladatot, s csak harmadszorra – vagy a harmadik madárnak – sikerül csőrében felhozni egy kis iszapot. Isten a tengerre szórja, az egyre nagyobbodik, s földünk nő fel belőle.

Ennek a mondának magyar maradványa még az előzőknél is töredékesebb. Szó sincs benne többé teremtésről: Isten csak úgy tud megszábadulni az ördögtől – más változatban egy ember a folyton új meg új feladatot sürgető lidércétől –, hogy elküldi homokért a tenger fenekére. Az első változat tartalmazza, hogy Isten parancsára merül le segítőtársa a tenger alá, a másik pedig a segítőtárs madáralakját őrizte meg: a lidércet ugyanis madárnak képzele el a nép. A feladat kezdeti sikertelensége, nehéz volta okozta, hogy végül is a teremtés ~~mondája lett~~ ^{hímarvát} belőle, s maga a lehetetlenség vált a fő tartalommal.

Ezt a mondat azonban a körülöttünk lakó népek is ismerik, tehát azt gondolhatnánk, hogy tőlük vettük át. Igaz, hogy náluk különböző mesés-keresztényes továbbfejlesztés vagy hiányzó alapelem el is választja bizonyos mértékben a magyartól; feltűnő, hogy mi semmiféle ilyen újabb részletet nem ismerünk, csak a mindenütt közös mának nagyon kopott maradványait. Ha a szomszédoktól vettük volna át újabb időkben, valami nyoma maradt volna egyik-másik fogalmazási részletüknek. Az előbbi két teremtésmondá ^{szóval} viszont biztos jele annak, hogy maradtak fenn nálunk ősi teremtéshagyományok. Így a homokfelhozatalt is több joggal sorozhatjuk közéjük, mint a szomszédainktól valók közé.

Ez a monda azonban inkább a magyarság török eredetű részeinek köszönhető, mert ugor rokonainknál is, úgy látszik, tőlük származik. A vogulok eredeti teremtésképzelése ugyanis más: Numi Tarem az égből láncon bocsátja alá „demiurgot” is, majd a földet is. Munkácsi Bernát gyűjteményének egyik darabja így beszéli el:

„Joli-Tarem – vagyis Alsó Ég, azaz Föld-anyánk két ég, két menny közt hétszeres vaslánc végén függő várában ül. Hosszú ideig ül, vagy rövid ideig ül, egyszer csak im a föld megteremtésének kora eljött. Numi-Tarem bátyja szól: »Te, testvér, most szállj le az alatt lévő földre, az ember korabeli világot, az ember idejebeli világot kell megteremteni!« A hétszeres vaslánc, melyen a vár függött, most levágódott, s Joli-Tarem anyánk im alászállott.”

Egy másik szöveg ugyanonnan emígy: „Éldegél egy asszony meg egy öreg ember. Tarem atya, Tarem apa ezüstívű íves bölcsővel bocsátotta őket fölülről alá. Vaslánc végén Numi-Tarem atyjuk alvidéki zúgó szelet támaszt: a felső tenger végére viszi őket: fölvidéki zúgó szelet támaszt: az első tenger végére emeli őket. Az öreg egy napon Numi-Tarem atyához könyörög: »Numi-Tarem apám, nekem egy házterületnyi nagyságú szent földdarabot bocsáss alá«. – Miután egy napig éltek, miután két napot eltöltöttek, Numi-Tarem atyjuk egy ház nagyságú szent földdarabot bocsátott neki alá.”

A megfelelő magyar hagyományokat mesékben találjuk. Székelyek mondtak mesét egy csodálatos „Disznófickóról”, akinek meseci kalandok során el kell hagyni a feleségét, s akit az végül megtalál „a világ végén, az ég rááján túl”, amint egy gyémánt palotában, aranyláncon lógó bölcsőben nyugszik. Majdnem pontosan úgy, mint a vogul demiurg. Másutt arról mesélnek a székelyek, hogy a mesehős „elévette az aranyalmát, úgy felhajtotta, mentől jobban nem lehetett, s lett belőle tizenkét emeletes palota egy kakaslábra, egy aranycsillaghoz egy aranylánccal felkötve, s arra fordul, amerre az áldott nap”: vagy arról, hogy a halhatatlanság királynéja „a világ végénél, a folyó fölött a levegőben függő várban” él.

Ez az ösképzet tehát nálunk mesés képzetté alakult át. Valami hasonló történet hősekké vált egy más népnél. E más népről, az Altáj-hegységben élő sőr-tatárokról a szakemberek egy része azt állítja, hogy őstörténeti kapcsolatban voltak ugor rokonainkkal. Egy fonográfra vett hőseinkben találjuk a következő részt: „A hős így szól: »Ereszkedjék le nekem aranyudvar az égből, hosszú láncon lógó legyen!« Akkor megállván körülnézett: az égből villogva, mint a nap, csillogva, mint a hold, aranyudvar ereszkedett alá. Az égből három láncon függő volt az.” De már az ének elején, a megszülető hős is ebben az udvarházban lakik, s az aranylétráról lecsik a ház hamujába. Később pedig, ellenségei megsemmisítése után: „Visszatért az aranyos udvarházba. Leugorván lováról, felment az aranylétrán.” Tudnunk kell, hogy Munkácsi Bernát vogul énekeiben is ezüstlétrán jár fel Numi-Taremhez fia tanácsért.

Az emberiség mitikus őseinek – első hőseinek – nemcsak a föld, az ember, sokféle állat meg szerszám megteremtését tulajdonítja, hanem a tűz megszerzését is, mint a görög-kaukázusi Prometheüs-mondában. Igen sok nép ezt a nap-hold megszerzésére – *ellopására* – módosítja. Így tudják Szibéria és Észak-Amerika ősnépei, ilyen formában foglalják hőseinkbe a fejlettebb altaji türk népek is. Például egy mitikus hős sok kaland után elnyeri feleségét, de istenapósa nem ad vele hozományt,

ezért ellopja tőle a napot-holdat, amazt keblébe dugja, emezt tompora mögé akasztja a nyeregbe, és ellovagol. „Ezért süt most a földön az embereknek nap és hold, de Terj-kánnál örökös a sötétség.” Ez a mondat kétségtelenül teremtmőkre utal. Ezt is megerősíti, hogy istenapósához menet állatokkal találkozik, azokat lenyilazza, „csodás nagyságából mai nagyságúvá válnak”. Itt világosan egyes állatfajták „megszerzéséről”, tehát teremtésről van szó. Egy másik énekben pedig az aranyos mellű, ezüstös hátú hős ellopja a napot és holdat, azt lova füléhez köti, emezt farkához.

Nekünk is van mesénk – ismét ez a műfaj őrzi a régiséget –, az „Égitest-szabadító”-nak nevezett típus, melyet a mesekatalógusok úgy tartanak nyilván, mint sehol Európában nem ismert, különleges magyar szerzeményt. Ez a mese arról szól, hogy egy országból a sárkányok elrabolták a napot, holdat, csillagokat, s a mesehős szerzi vissza. Egyes változatok azonban úgy indulnak, mintha az égitestek eredetileg nem is lettek volna meg, s valakinek meg kell szereznie azokat.

Egy Heves megyei változatban: „A király országába setéség tanyázott, nem vót ott se nap, se hód, se csillag. Gyertyánál vetettek, gyertyánál szántottak, meg gyertyánál arattak is. A nap a tizenkétfejű, a hód a kilencfejű, a csillag meg hétfejű sárkánynál vót.”

A hétfalusi csángók is így tudták: „Volt egy országnak egy fő városa, abban se a nap, se a hold, se a csillagok nem süttöttek. A király kihirdette, hogy amelyik fel tudja hozni a napot, a holdat és a csillagokat, azt fizet, amit kíván.” Három testvér vállalkozik a feladatra. Egy-egy hídnál tanyáznak le minden este. A nagyok elalszanak, a legkisebb virraszt. Jönnek a sárkányok, lovuk megbotlik a hídon, amiből tudják, hogy megérkezett ellenfelük, egyiknek a csillag, másiknak a hold, harmadiknak a nap van a lova oldalára vagy a nyergére, szügyellőre, homlokára akasztva. A hős birkózásban megsemmisíti őket, s utána fölereszti az égitesteket a mennyboltra. Szó van még egy mitikus kovácsról, az védi meg a testvéreket a sárkányok anyjának üldözésétől. Világosan látszik még a mítoszmag, amin a mesés világtkép és cselekmény alig változtatott.

Itt tehát az ellenfelek hordozzák pontosan úgy az égitesteket, mint az Altájban a teremtmős. Viszont itt ők a rablók is egyúttal. Tehát összeolvadt az eredeti tulajdonosszörnyeteg alakja az elrablóval – a mai erkölcs követelményei szerint. Az összefüggés azonban teljesen világos.

Az is érdekes, hogy maga a meseváz, amibe az égitestabló motívuma bele van illesztve, külön is egyezik keleti népek meséivel – az égitest-szabadítás nélkül.

A *palóc mese* szerint: „Így ment, mendegélt a három egytestvér hat nap, hat éjjel. Egyszeribe megállítja itt Kis Miklós a testvéreit; azt mondja nekik: No, édes bátyáim, itt megálljunk, meg is pihenjünk egy kicsit. Úgy is tettek: leszálltak lovaikról, kipányválták a gyepre, a két öregebbik testvér leheveredett pihenni, de nem ám Kis Miklós. Hanem azt mondja nekik: – No, édes bátyáim, ti csak pihenjétek, de azért ébren legyetek, vigyázzatok a lovakra, míg én egy kicsit bemék a híd alá, mert nagy baj fenyeget bennünket.

Kis Miklós be is ment a híd alá: annak egyik pallóját kisujjával kimozdította helyiből. Hát erre kerekedik ám nagy zúgás a híd túlnansó oldalán lévő erdőből: reszketett annak minden fája, mert sebes vágatva jött azon keresztül a hatfejű sárkány rézszőrű paripáján. De ahogy a hídon át akar menni, hát csak megbotlik a lova lába.

– Hopsza, édes lovam – mondja a sárkány –, mi oka lehet annak, hogy én már hat esztendeje, amióta keresztüljárok ezen a hídon rajtad, mégis soha meg nem botlottál, most meg botlasz: tán biz Kis Miklós van utamba? – Fölfelel erre Kis Miklós a híd alól: – Itt vagyok, itt, sárkány. – No, ha itt vagy, gyere ki, megbirkózunk egymással!...” (Megismétlődik a 12 és 24 fejű sárkánnyal.)

A *Hétfalusi csángó mese* szerint: „Avval elindultak, mentek három éjjel és három nap. A harmadik nap estéjén elértek egy hidat. A hídon, mikor menni akartak keresztül, Szépmezőszárnyának a lova megbotlott. – Halljátok – mondja a bátyjainak –, tovább nem megyünk. S leszállottak, tüzet csináltak és lefeküdtek. Tíz órakor Szépmezőszárnya felébredt, és kiment a hídra sétálni. A hétfejű sárkány, melyik a csillagokat hordozta, a híd alatt nyergelte a lovát. Felült a nyeregbe, alig ment néhányat, megbotlott a lova. – Hi, kutya igya a véredet! Vajj talán a Szépmezőszárnya szagát érzed? – Vajj érzed, vajj nem, de itt vagyok! – rikojtotta a legény a hídról. Avval feljött a sárkány és kérdezte: – Hogy küzdjünk? Karddal vagy küzdéssel? – Azt mondja Szépmezőszárnya: – Derékbul, mert szerencsésebb! Küzdeni kezdtek. Beütötte a legényt térdig a földbe. Erre ez kiszökött, beütötte a sárkányt egész nyakig. Avval levágta a hét fejét, s a lovát odavezette a tűzhöz.” (Megismétlődik a 9 és 12 fejűvel.)

A mese vége: „...visszanéz Szépmezőszárnya, látja, hogy jó a sárkány dühösen. Avval megszorította a lovát, és vágatában rikojtotta Ország Kovácsának: – Nyisd ki, Ország Kovácsa, a kaput, mert jövök! A kaput kinyitotta Ország Kovácsa, és kiszökött a lováról Szépmezőszárnya, s a kaput betette. A kaput alig tette bé, már ott volt a sárkány. A kapu

kemény volt, nem tudta béütni, hát a kapu alatt likat ásott, a fejét bédugta, hogy emelje fel a kaput. Akkor Szépmezőszárnya a bátyaival elment az aranyhoz. Az, míg elmentek, mind főtt. A forró aranyat ráöntötték a sárkány fejére, a fejét mind összeégette. Elpusztult már a sárkánynak az anyja is, az egész nemzetség...”

Egy déli vogul mese szerint: „Magasan haladtak, alacsonyan haladtak, nagy nehezen elértek egy folyó partjához. A folyó rendkívül széles, keresztül rajta híd van vetve. A meredek hegypart tetején egy kis ház áll: ebbe a kis házba bementek. A macskafi szól: – Ebfí, menj te a hídra örködni, nézd meg, tudd ki pontosan, honnan való emberek járnak ezen a hídon át! – Az ebfí elment, éjfélkor egy fatörzs mögé lefeküdt. A macskafi éjfélkor kiment; nézi: a hídon nincs senki. Maga ment most a hídra, örködve ül.

Sokat ült, keveset ült, egyszer csak a háromfejű sárkány jön a hídra lóháton. A ló a hídon megbotlott, térdre esett. A háromfejű sárkány kérde lovától: – Miért estél térdre, én jó lovam? Magadra sejtés-e halált, vagy pedig énrám? Ezen a földön-vízen nincs senki, ki bennünket megölhessen. – A macskafi szól: – Hogyne volna, ki téged megöljön! Itt vagyok én, gyere velem összefogózkodni!... Összefogózkodni kezdtek. Erősen viaskodnak: a macskafi legyőzi a sárkányt. Mind a három fejét keresztülvágta, s bedobta a vízbe. Ennek utána a macskafi hazament: testvérei a kis házban fekszenek.” (Megismétlődik a 4 és 6 fejű sárkánnyal.)

A mese vége: „Mennek, mennek, egyszer csak egy faluhoz érnek. A falu alatt egy kovácsműhely (vasvérőház) áll. A kovácsműhelybe bemennek. A kovácsöreg egy harapófogót kovácsol. A három testvér nyomában egy tizenkét fejű sárkány nyargal. A kovácsműhely ablakát bekapcsolták, az ajtót retesszel bereteszelték. A sárkány előrepült: ott künn áll az ajtó mögött, az ajtót kinyitni nem tudja. Az ajtón egy kis lyukat rágott, ezen a lyukon át bedugta a nyelvét a kovácsműhelybe. A három testvért föl akarja falni. A három testvér mindegyike fogta a tüzes harapófogót, a sárkány nyelvét a harapófogóval kihúzta. Maga a sárkány az ajtó mögött hanyatt esett. A három testvér kiment: a sárkányt megölték, beleit kidobták, az ebek megették.”

Egy csuvas mese szerint: „A lovakat eleresztették a fűre ezek, bementek a házba és lefeküdtek. A szakácsasszony fiának el kellett mennie a hídra őrt állni. Elment őrt állni a hídra. Odaért és lefeküdt, és elaludt a híd mellett. A kanca fia kiment a híd mellé és járkal. Jön egy háromfejű sárkány három lóval. A sárkány lova megbotlott. – Miért

hol a
miből
vevett?

Templomi falfestmény, Bántornya – Tunisce, Muraköz, XIV. sz.
Akwarellmásolat után

botlasz meg, ló? – mondja. – Miért ne botlanék meg, minket megölni jöttek! – mondja a ló. – Nálunknál erősebb van-e? – mondja. Verekedni fogunk hát! – mondja. A kanca fia így szól: – Űss meg hát engem!” (Ismétlődik a 6 és 9 fejű sárkánnyal.)

Az utolsó verekedés a következő módon zajlik le: „Megütötte a kanca fiát a sárkány, térdig a földbe dugta. A kanca fia kijött és nekivágott, három fejét levágta. Még egyszer megütötte, és derékig a földbe dugta. Még egyszer nekivágott a kanca fia, és a másik hánmat levágta. Még egyszer megütötte a kanca fiát, és fejig a földbe dugta. A kanca odafutott, és a hajánál fogva megharapva kihúzta. Kijött és nekivágott, a másik hánmat levágta. Fejét a híd alá tette, testét beledobta a vízbe. Reggel felkeltek...”

Turkesztáni mese szerint: „Dzsulek Batür elrejtőzködött a híd alatt. Porfelhőben jött a szörnyeteg nyargalva. De a híd előtt lova megállt, nem akart átmenni. – Talán Dzsulek Batürt szimatolod, hogy nem akarsz keresztülmenni? – kérdi a szörnyeteg. Előugrott dühösen Dzsulek Batür, amiért olyan foghegyről szólt róla: – Mi? Talán az apád szolgálja Dzsulek? Mit akarsz? Lövöldözni vagy birkózni? – Lövöldözzön az apád, én birkózni akarok. Leugrott lováról, és összementek. Dzsulek Batür felemelte a szörnyeteget, és úgy vágta a földhöz, hogy levághatta a fejét.” (Ismétlődik még kétszer, fokozódó erősséggel.)

Tjümeni tatár mese szerint: Lóórzés közben a két idősebb testvér elalszik, ezalatt lopják a lovaikat. A legkisebb ébren maradva látja, hogy az óriás Jil-bigän (szokásos „sárkány”-elnevezés) köti a lovakat. Apjuk utána küldi három fiát. Este rézhídnál meghálnak. A kis hős éjjel a híd alá bújjik. Ménes vágat át, utánuk a háromfejű Jil-bigän. A lova nem akar a hidon átmenni. Jil-bigän leszáll, elveri: „– Lovam, miért nem mégy? Timirgändik még meg sem született. És ha mégis, még nem vetődött erre! – Timirgändik előugrik a híd alól: – Hogy ne félne a te lovad? Timirgändik megszületett. El is jött, itt áll előtted. Hogy akarsz küzdeni, nyállal vagy birkózással? A Jil-bigän mondja: – Háromszor akarok veled birkózni.” (Ismétlődik 6 és 9 fejű ellenféllel.)

Megtaláljuk az egyezéseket osztyák, zürjén, kaukázusi avar és örmény mesében is.

Éppen az egyező részek alapján kapcsolta össze már Solymossy ezt a mesét keleti török népekével. A benne megőrzött ősmítosz annál biztosabban tulajdonítható a honfoglaló magyarság belső-ázsiai eredetű törzseinek.

Ósrégi időbe nyúlik vissza az a világelképzelés, amit gyűjtőink még húsz-huszonöt évvel ezelőtt is fel tudtak jegyezni, s amelyet a magyar

nyelvterület egymástól távol levő helyeiről ismerünk. Eszerint a földet egy vagy három, négy, hét cethal tartja a hátán. Ezek a világtengerben úsznak. Időnként egyik oldalukról a másikra fordulnak, ilyenkor van földrengés. Néhol cethal helyett ökörről, bivalyról tudnak, amely a szarvai közt tartja a földgolyót. Hogy mennyire köztudomású lehetett valaha ez a képzet, egy népies műdalszöveg mutatja Limbay Magyar Daltár-ában: „Hej de mégis ing az asztal, lóg a pad, Tán a cethal megfordult a föld alatt?”

Pedig annyira nem újkeletű ez a hiedelem, hogy Japánig és Szumátráig követhető a hagyománya. Burját-mongol, tunguz, sojot, kalmük, tibeti, hindu és észak-amerikai indián hit szerint teknős tartja hátán a földet: ha a teknős megmozdul, reng a föld, vagy vízözön lesz. Más burjátok óriás halról beszélnek, ha oldalára fordul, földrengés támad. Altaji törökök szerint három hal tartja földünket: fejük kötélén az égi oszlophoz van kötve, nehogy mélyre hajtsák, mert akkor özönvíz keletkezik. Oroszoknál is egy vagy több halról szól a hiedelem: votják rokonainknál három halról, akiknek mozgása földrengést okoz: a mordvinok egy halról regélnek. Távlabbi változatok: Az ainuknál, a Csendes-óceán parti őszibériai népnél, „gerinchal” tartja a földet, és okoz földrengést, a japánok „földrengéshal”-ról tudnak, Siamesben egy nagy hal a „Központi Hegy” alapja, szumátrai batakoknál sárkány húzza a földet a tengerben, s rángatása okozza a földrengést.

De a bivaly, ökör sem új ebben a szerepben. Hasonmása – fekete bika, néha egyenesen bivaly – az Iszlám hatása alá került török népeknél található. Kirgizeknél szarvai közt tartja a földet. Krími tatároknál a tengerben óriáshal úszik, hátán bika áll, szarvai közt a föld: ha elfárad, egyik szarváról a másikra veti át, akkor reng a föld. Votjákok is tudnak arról, hogy fekete bika tartja a földet. Cseremiszek szerint a vízben rák úszik, azon áll a bika, szarvai közt a földdel: ha fejét rázza, reng a föld: egyik szarva már letört, ha a másikkal is ez történik, vége lesz a világnak. Kaukázusban, Egyiptomban is bika a földtartó. Araboknál vízben úszó óriáshal sziklát visz a hátán, azon áll a bika. Altaji teleutok hite szerint négy bika tartja a földtányért, mozgásuk földrengéssel jár. Indiában, Tibetben elefántokat képzelnek a föld alá, azok teknős hátán állanak.

Láttuk, hogy a bikaelképzelés a volgai finn népek közé is eljutott, cseremiszekhez, votjákokhoz. Az utóbbiak ezek szerint bikát is, halat is emlegetnek, akárcsak mi. Minthogy nálunk a hal magában is megvan, ami nincs a mohamedán-arab világban, tehát vagy a Volga vidékén kap-

hattuk ezt az elképzelést, vagy finn-ugor rokonainktól függetlenül, de már az Iszlámmal megismerkedett török népektől – esetleg a Kazár Birodalomban.

A „pütkösdi királyság” máig élő elnevezése a rövid életű uraságnak. Jókai Magyar nábobjában olvashatjuk például Kis Miska lófuttatáson nyert éves uraságának történetét. Jókai nem az újjából szopta a história magvát. Az 1600-as évek óta emlegetik, a néprajzkutatók országszerte élőként írják le ezt a népszokást. Pütkösdi napján valami versennyel – lófuttatással, bikafékezéssel, birkózással –, ritkábban választással kijelölték a pütkösdi királyt, aki aztán egy évig vagy egy napig úr volt a legények felett, ő volt a bálgazda, kocsmában, mulatságon a község rovására fogyasztott. Néhol nemcsak a versenyt kellett megnyernie, hanem azt is kiállania, hogy szedett-vedett ruhában, rossz gebén, fakarddal, papírkoronával végigvonulva a falun, a lakosság hamuval tölt fazékkal, törött edénnyel meghajigálja.

Ennek a szokásnak magyarazataért már a Közel-Keletre kell mennünk. Perzsia–Babilon vidékéről terjedt el egész keleten a *tavaszi nap-éj egyenlőség* idején megült újévi ünnepnek egy mozzanata. Egy gonosztevőt vagy bolondot királynak tettek meg ilyenkor, parancsolhatott, ehett-ihatott, a háremnőkkel szórakozhatott tetszése szerint: az ünnepek után megkorbácsolták és felkötötték. Ezzel a szokással az igazi fejedelmet akarták megvédeni az év végén különösen ártalmasnak vélt szellemek ellen.

Időszámításunk első századában már általános volt az efféle ünnep a Fekete-tenger északkeleti felében. A későbbi perzsa birodalomban újévkor számárta, öszvérre vagy lóra ültetett „bolondkirályt” vittek végig a városon, vízzel-hóval öntözték, az pedig legyezte magát, mintha melege volna. Tehát már a kiűzött telet is jelképezte. Joga volt aznap estig azt venni el a kereskedőktől, amit akart. Este azonban igyekezett elillanni, mert ha a nép elkaphatta, meghajigálta és elverte. Lhassában újévkor a dalai láma helyett egy ideig egy helyettes, a jalno uralkodott, ennek helyettese pedig az *újévi király* volt. A kettő verekedett, hajigálta egymást, végül az újévi királyt halálra kínozták. Szamarkandban újévkor – ami náluk a hatodik hónap első hét napján volt – cüllövőversenyt tartottak, majd az utolsó nap lóversenyt. Aki a kitett aranyérmét el tudta kapni – akárcsak Kis Miska a kitűzött kendőt –, egy napig király volt. Erről a szokásról 8. századi adatok emlékeznek meg, amikor eleink a Kazár Birodalomban éltek. Ferghanában (Taskentől délkeletre) 618–907-ből származó feljegyzések szerint a *tavaszi* újév ünnepén a király és a főemberek két pártra oszlottak, mindegyik választott egy harcost, ezek

páncélba öltözöttén vívtak egymással. A sokaság is részt vett a küzdelemben, téglát és követ hajigálva rájuk, míg az egyik harcos meg nem halt. A párharc kimeneteléből jósolták, hogy az új év szerencsés vagy szerencsétlen lesz-e.

Az a terület tehát, amelyről szokásunkat származtathatjuk, a Fekete-tenger északi partvidékétől és a Kaukázus meg a Káspi-tó közti síkságtól a belső-ázsiai hegyekig terjed, mert megvan benne a szamarkandi és ferghanai verseny és birkózás, a fekete-tengeri pótkirályválasztás, és a pótkirály meghajigálása is (mint Ferghanában, Lhassában, Perzsiában). Ismét a Kazár Birodalomra gyanakodhatunk, de számításba jönnek a honfoglaló magyarság olyan csatlakozó népei is, mint a turkesztáni városállamból, Khorezmből kálizok (akiknek nevét viseli Kálozd, Budakalász), valamint a kaukázusi alánok, hajdani néven: jászok, varsányok. Mai hazánk területén ennek a hiedelem- és szokáseggyüttesnek egy másik ágát ismertük meg, a télkihordást, a „kiszehajtást”, ami a Balkántól Nyugat-Európáig hosszú változatsorban van elterjedve. Az előbbi pütkösdi király azonban erre felé ismeretlen.

Forduljunk most újra a meséhez, amelyben már eddig is ősi hagyományokat találtunk, átváltozott formában. Minden folklór-műfaj közül ez fogadott magába legtöbbet, mint óriási gyűjtőmedence, a hitvilág, az ősi szokások és ösköltészeti műfajok maradványaiból, mindent a maga képére átalakítva. Már régen felfigyeltek a kutatók a magyar mesekincs különálló helyzetére az európai népek meséi közt, amikor a nagy nemzeti katalógusokat összeállították, s a magyar meséket vagy egyes motívumokat nem tudták beleilleszteni a többi nép szövegei közé. Ezekben a csak nálunk ismert – katalógusainkban csillaggal jelzett – mesékben lehet sokszor kimutatni a keleti, honfoglalás előtti részleteket.

Ösmítoszok maradványai után most olyan részletekről lesz szó, amiket a mese az egykori szibériai hősenekből őrzött meg.

Legérdekesebb közös figurája mindkét műfajnak a táltosparipa. Minden hősnak van az altaji énekekben csodás képességű paripája, annak első és legfontosabb tulajdonsága, hogy repülni tud égi és föld alatti világokban egyaránt. Például a sórok hőse. Kesz kán korbáccsal „nem üthető” lovát repülés közben megkorbácsolja, mire ló és lovas a sebességtől eszméletlenül száguld: „Ennek a világnak határain túlhaladva a második világon nyargalt végig. Másminő naptól, másnemű holdtól megvilágított földön vágatott. A második világon véges-végig nyargalt, még mindig nem tért eszméletre. Túlhaladt a második világ határain is, föl-emelkedett a harmadik világba. Félhomályos naptól, félhomályos holdtól

bevilágított földre jutott ki...” Egy másik hős előbb az égből keresi elrabolt lánytestvérét, azután leszáll a föld alá: „... ment, ment, olyan földön, ahová még álomban sem jut el a képzelet, ahová a tünődésben sem jut el a gondolat... Csak a föld alatt lehet, szól, s lovát arra a vidékre hajtja, ahol a föld füstlyuka van. Mergen kán ezen át a föld hét rétege alá bocsátkozik alá.”

Ugyanígy viszi a táltosló is magyar gazdáját: „Ülj fel most reám, de fogantozz meg jól, mert éppen felszököm a tizenhetedik égnek háta megéved. Mikor megtörtént, kérdi a lova a Csinos Vitéztől: No, hol vagy? Mit nem állhatsz? Azt mondja a vitéz: A hévséget nem állhatom. Megszöki a ló magát, egyszerre viszi a földnek éppen a legbelsőbb gyomrába. Megkérdezi ismét a ló: No, mit nem állhatsz? Feleli a vitéz: A föld nehéz büzit nem állhatom. Megszöki ismét a ló magát, visszaszökik éppen oda, ahol a vitéz két bátyja állott.”

Sehol az európai mese nem tud arról, amiben a mi táltoslovunk és a török népeké legészrevehetőbben megegyezik: hogy majdnem mindig hat-hét-nyolc lábú. A honfoglaló magyarok művészetének őshazájában, az Abakán-völgyben például így beszélnek: „Amint vége volt a lakodalomnak, Kara kán megparancsolta embereinek, hogy fogjanak ki a ménésből egy hatlábú paripát.” Ennek másik énekében: „Aztán gyorsan megnyergelt néjének egy hatlábú paripát.” Minthogy ezek a „hőslovak” mindig repülnek a történet szerint, nem is annyira lábukat emlegetik, hanem szárnyukat. „Világospaj paripa hat szárnyal jött a föld alól ki.” „A te lovad, amelyen lovagolsz, hatszárnyú világospaj paripa” – és így tovább. Magyar mesében a hatlábú paripa elég közönséges. „Akkor látja Bruncik királyfi, hogy a lúnak hat lába van. – Mi a csuda, neked hat lábod van? – Az ám, tatos vagyok, de a csikósok azt nem tudták, nem is törődtek velem, én sem üvélek.” „Alighogy kiérték a ménésből, egyszer csak megrázkódik a rongyos csikó, s olyan széltől fogantatott, hatlábú táltosparipa lett belőle, hogy csak párját kellett volna keresni.” Hogy ez a vonás a hőselekedetben az ősmítoszokból maradt, és a szereplők emberen túli mitikus voltát akarja jelezni, azt a vogul jávorszarvas-énekből láthatjuk világosan, ahol az őszállat az „ember kora előtt” hatlábú volt, s mikor a „manóember” – a teremtő ősz – elejti, négy lábúvá változtatja, hogy az „emberkorra” már vadászható legyen.

Állandóan visszatérő eleme meséinknek a hős birkózása a sárkánnyal: „Hogy küzdjünk? Karddal, vagy derékbul? – Derékbul, mert az szerencsésebb” – olvashattuk az előbb. Ugyanígy engednek választást egymásnak az epikus hősök is az Altaj-Szaján vidékén: „Találkozik a két hős.

Templomi falfestmény, Zsegra, Szepes m., XIV. sz.
A XVII. sz.-ban erősen átfestették. Akvarellmásolat után

Nyíllal löjének egymásra? Karddal vagdalkozzanak? Vagy öltre menjenek? ... S elkezdd vele birkózni”. „Amint találkoznak a hősök, karddal vagdalkoznak, nem tudnak ártani egymásnak; leszállnak a lóról, s öltre mennek.” „Dárdáikkal döfik egymást, de nem fogja őket a dárda; karddal akarnak vágni, nem vág a kardjuk, derékon ragadják egymást”; „Karddal vívnak: szikrázik a kard és kettétörök, nyíllal folytatják, nem járja fedett mellüket, végül birkóznak, hogy a hegyet síksággá tapossák.”

Régiesebb állapotra utal azonban, ahol meg sem próbálják a fegyvert, mindjárt birkózni kezdenek. Meséinkben ennek ismétlődő formuláját látuk már Szépmezőszárnya birkózásaiban: „A sárkány beütötte Szépmezőszárnyát térdig a földbe. Szépmezőszárnya kiugrott, és beütötte ő es a sárkányt. Akkor kiugrott megint a sárkány, és beütötte Szépmezőszárnyát derékig a földbe. Szépmezőszárnya kiugrott, megmérgeződött, és beütötte egész nyakig a kilencfejűt. Levágta mind a kilenc fejét.” Hasonló jelenetekkel találkozunk a szibériai epikában. A mongol hős segítő társait küldi előbb az ellenfélre. Az ellenfél erősebb, belevágja a földbe, hogy homlokával betöri a föld színét, és térdig befúródik: a második segítő társ már erősebb, csak mellig szakad a földbe: végül a hős áll ki, s ő vágja be a földbe ellenfelét. Egy jakut énekben a vitéz úgy belevágja a földbe a rézembert, „a nyolcfejű hóst”, hogy a föld nyolc öl mélységig

beszakad. Egészen pontos azután a megfelelés a csuvas Kancafi párviadalában: öt is térdig, derékig, fejig vágják a földbe, de mindig kiugrik, és végez ellenfeleivel.

Ezek a viadalok az altaji hősénekekben mindig mitikus méretűek. Ismét az abakáni elbeszélésekből idézzük: „... Leugranak a lóról, ledobják páncélukat, öltre mennek. Derékon ragadják meg egymást. Ide-oda hajolva birkóztak. Mint vad csikók nyerítettek. Előre-hátra hajladozva küzdöttek. Mint ifjú tinók bögtek. Ahova kezük ért, kitépték egymás húsát. Hét napig viaskodtak, földre sosem estek. Kilenc napig mérköztek, porba sosem hullottak. Lábbal taposták egymást. Az égnek támaszkodó vas hegyhát lapos síksággá omlott szét. Az ég sátora alatt a szárnyas madár nem maradhatott tovább fészkében, a körmös állat a föld színén nem maradhatott barlangjában.” Közben évek telnek el, a hősök lesóványodnak, végre az ellenfél gyengülni kezd: „Keveset járt lábon, sokat támaszkodott tenyerére...” – végül is megragadja hősünk, felemeli az égig és földhöz vágja. Máshol az égi Kudaik hívják segítségül a szörnyeteg ellen a hároméves hőst, de a birkózást kénytelenek három napra abbahagyni, hogy megerősítsék a földet és mennyboltot, mert nem bírja ki a szörnyű rázkódást.

Ezek a küzdelmek voltak a hősénekek legizgalmasabb részei, nem csoda, hogy ősidőktől kezdve számtalanszor ábrázolták. Legrégebbi ismert példája egy szkíta aranyveret, majd megjelenik egy szibériai ásatásból előkerült bronz vereten és egy szintén szibériai ezüsttálon, később középkori román templomaink oszlopfejein, perzsa miniaturán, végül a Képes Krónika és a Thuróczi-krónika Szent László legendája ábrázolásában. Szent László és a kun vitéz viadala – amit a keresztény legenda átkölt, de a középkori ábrázolások még eredeti értelmében mutatják – utolsó emléke a pusztai nomád népek mitikus birkózási jeleneteinek.

Már előző példánkban felfigyelhettünk rá, milyen furcsa a mi meséink sárkánya: nem szárnyas kígyóforma, mint európai társai, hanem lovon jár, buzogányt hajít a levegőbe, fegyverrel vagy birkózva harcol, máskor asztalnál eszik-iszik, mindenképpen emberszerű lény: csak annyiban szörnyeteg, hogy több feje van, vagyis nagyobb az ereje a közönséges halandónál. Európai mesékben nem akad mása, annál inkább a szibériai hősénekekben. Ott nincs is másféle szörny, minden „sárkány” ilyen. Ha az ember altaji eposzokat olvas, úgy érzi, mintha a magyar mese sárkányai egyenesen onnan szakadtak volna hozzánk.

S onnan való meséinkben a mágneshegy, „Akastyán-hegy” is: mindent és mindenkit magához szív, csak griffmadárral lehet elröpülni felette.

Az európai meseanyagban szó sincs efféléiről; a szibériai hősénekek jól ismerik. Ott a Vashegy a világ végén, ahová az égiek küldik el a hőst, vagy az üldöző szörnyeteg elől úgy jutnak oda fel, hogy a táltoscsikó a nap-hold előtt hajlong segítségért, majd a világfáról letöret egy ágat, annak révén feljutnak elpusztítani az ellenfélt. Máshol a világfa hegyről ágaskodik az égbe: „Ahol a nap és hold lenyugszik, tenger folyik a meszeségben, ott áll egy hegy az éghez közel, ezen a Vashegyen nő hét magas vörösfenyő, tetejük az égbe nyúlik.” Itt öli meg a hős Jedai kán az alvilág urát, mert a világ végén innen fenyegeti az emberiséget.

Könnyen magyarázható, hogy egy nagy veszélyt jelentő vashegy miért alakult át – nyilván iskolai képzetek hatására – mágneshegygé.

Másik sokkal gyakoribb eleme meséinknek, hogy a hős átváltoztatja a megölt sárkányok palotáját minden kincsével-jószágával együtt aranyalmává, és zsebre dugva viszi haza. Az Abakán vidéki sórok hősei ugyanígy változtatják át elrabolt feleségüket, menyasszonyukat és a velük együtt elrabolt népet-jószágot aranygyűrűvé vagy fülbevalóvá, és zsebben vagy fülön viszik haza a legyőzött szörnyetegtől: otthon aztán visszaváltoztatják, mint a mesében.

Ennél is kisebb részletekről – a mese kezdetén vagy bizonyos fordulón felbukkanó, szó szerint ismétlődő formulákról – ugyancsak kimutatták már a keleti eredetet. Minden mesét úgy kezdünk: „Hol volt, hol nem volt.”

Mesekutatónk, Solymossy Sándor vette észre, hogy az ilyen mesekezdés egyedül áll Európában, viszont ugyanígy kezdik meséiket egyes török rokonaink, valamint az oroszok: „volt – nem volt”, „élt – nem élt”, vagyis nem biztos, hogy volt, hogy mikor volt. A bizonytalanságnak ez a kifejezése jellemző a rokon nyelvekre: szívesen élnek egymást semlegesítő ellentételekkel. Az előzőkben már: „hosszú ideig ül, vagy rövid ideig ül”. Másutt: „hosszú ideig ment, rövid ideig ment”, vagy „ment – nem ment”. Ősi nyelvlélektani hagyomány kormányozta tehát az ilyen fogalmazást.

Mikor az ifjú mesehős vén boszorkánnyal találkozik, s „öreganyám”-ként üdvözli, azt a választ kapja: „Köszönd, hogy öreganyádnak szólítottál, különben meghaltál volna.” Ez a fogalmazás viszont az arab világtól a Kaukázusig ismeretes, de a teljesebb hagyomány szerint ilyenkor „édesanyám”-at kell mondani, s mielőtt az asszony megakadályozhatná, mellét szájába venni: evvel ugyanis ősi, matriarkális örökbefogadási szertartást erőszakol rá. Nálunk a rítusnak nem volt hagyománya, de a szavak pontosan megmaradtak.

Apró részletek ezek, meglepő viszont a szavak egyezése oly távoli területekkel, a fogalmazás változatlan fennmaradása több mint ezer év után.

Vannak azonban meghökkentőbb egyezések is, amelyekből kiviláglik, hogy teljesen keresztény legendának vélhető mese színe alatt is rejtőzhetnek pogány vallási képzetekből származó történetek.

A szibériai példák: egy Abakán vidéki hőst megöli szörnyellenfele, s levágott fejét magával viszi az alvilágba. A hős nénye utána megy. Alvilági útján lát egy öregasszonyt, aki hét korsóba tejet töltöget, majd egy háromöles kövér paripát lát homokos kopáron, fű és víz nélküli helyen; távolabb meg egy girhes gebét patak mellett, térdig dús fűben: azután látja, hogy egy fél emberi test a patak vizét eltorlaszolja, egy egész holttestemen pedig átzúdul a víz. Ezután bejut az alvilág urainak, az Irle kánoknak házába. Itt különböző kínokkal bűnhődő embereket lát, az utolsó szobában pedig két házaspárt: egyikük nagy takaró alatt sem fér meg, egymásról ráncigálják le, a másik pár kis takaró alatt is szépen megvan. Végül találkozik az Irle kánokkal, azok bizonyos erőpróbák után megbékélnek vele, visszaadják bátyja fejét, s távozás előtt megmagyarázzák a jelképeket és büntetéseket. A féltést és egész test csodája azt jelenti, hogy ésszel a testi erejétől megfosztott ember is sokat tehet, anélkül az erő is kevés. A sovány és kövér ló azt példázza, hogy gondozás nélkül a dús legelő sem ér semmit, a jó gondozás pedig a szűkösből is – csodát művel. A tejet töltögető asszony életében vizet kevert a tejbe, azt kell szétválasztania. A házaspárok példája arra való, hogy a civakodás és önzés jómódban is szükségre vezet, egyetértésben pedig a csekély is elegendő. Ezután a lány feljut a napvilágra, és föltámasztja öccsét.

Egy szojot hősré apja ráparancsol, hogy ragadja el az alvilágból dédapja subáját. Le is jut a fiú Erlik kán jurtájához. Benn az ősz Erliknek elmondja, mi járatban van. Az elneveti magát: „A kán enélkül is idejut feleségüstül, ezért kár volt fiát ideküldeni.”

Azután kikérdezi, mit látott útközben, és megmagyarázza a jelentésüket: a girhes kanca a jó takarmányon és vízen az irigy gazdagot példázza, aki sem másnak, sem magának nem hajt hasznot, a kövér kanca pedig a rossz takarmányon és vízen a kevéssel is megelégedő szegényt. Meghagyja továbbá a fiúnak: tudassa a felvilágon, hogy csak felnőttek halálakor mutassanak be áldozatot, gyermekén ne, azután, hogy hazaérkeztek mindjárt áldozza fel egy először ellett barna kanca csikáját és egy fekete tehén borját, s hogy apja feleségével együtt ne késsék megjelenni nála a kikövetelt suba ellenében. A fiú mindent elvégez, szülei hamarosan meghalnak, és ő lesz a kán.

Egy dörböti mongol hősnek sokáig nincs gyermeke. Az égiek annak fejében ígérenek neki, ha kiszabadítja a lelkeket Erlik kán alvilági birodalmából. Ezt meg is teszi, Erlik kán fia vezeti ki a földre. Közben látja, hogy egy helyen dárdákkal szurkált emberek tolonganak: Erlik fia szerint tizenkét ország egymással viselt háborújának elesettjei, akik nem juthatnak Erlik színe elé. Egy fát is látnak: ágai megrakva madárfiókkal, azok csipognak és sírnak. A fiú magyarázata szerint ezek a háború idején elhalt gyermekek lelkei. Megmenti őket a hős, s felérve hazájába, újszülött gyermeke várja.

A gyűjtő, aki a dél-szibériai török és mongol folklór kitűnő ismerője, hozzáfűzi, bizonyos egyezések, nevek alapján, hogy ezek a szövegek a sámán gyógyító szertartásának elbeszéléssé vált formái (gyógyításkor). Ugyanis a sámán lelke lován az alvilágba száguld, hogy visszahozza az elrabolt lelket.

Ezeknek a vallási képzetekből származó ősi történeteknek a keresztény-magyar másait találjuk. ✓

1. Kriza meséi közt híres a „Möndölöcskék”-ről, azaz báránykákról szóló. Ez is „csillagos” mese, az európai népek nem ismerik. Három szegény fiú egymás után szolgálatba áll egy öregemberhez, de csak a legkisebb tudja teljesíteni a feladatot: menni kell a bárányok után, bármi történik is. Egy folyóvízen mennek keresztül, az lesorvasztja tagjairól a húst, a túlparton azonban ráfújnak a bárányok, és szebb lesz a teste, mint volt. Majd „hát érnek egy rétet; de azon a réten olyan nagy fű van, hogy kaszálni is lehetett vóna, mégis ott a marhák olyan soványak vótak, hogy a szél szinte elfutta őket; onnan möntek a möndölöcskék egy más rétre, hát ott úgy nincs mit ögyenek a marháknak, mind a kopacfdön, mégis olyan kövérek, mind a gyúrott háj: onnan möntek a möndölöcskék egy nagy erdőbe, hát ott minden fán olyan keserves sírás-rívás vagyon, hogy! Nözi, nözi, hogy miféle nagy sírás lehet az? hát mindön ágon egy-egy csoré verébfü vagyon, ott sírnak-rínak. Onnat is tovább möntek-möndögéltek a möndölöcskék, míg egy nagy kerthöz juttak, hát kétfelől a kertös két kutya úgy marakodik, hogy a hob szakadva szakad a szájokbó, mégsem tudják egymást bántani. Tovább möntek a möndölöcskék, míg egy nagy tóhoz értek, hát lássa, hogy egy asszonyembör a tóba ögy kalánnyal valamit a vízből mind csak meröget, de mégsem tudja soha kimerni”. Ezután lát még egy tiszta vizű patakot, amely egy döglött kutya szájából folyik ki, s végül egy gyönyörű kertbe érnek. Otthon az öregember kikérdezi, s megadja a látottakra a magyarázatot: a szép síkság az ő tiszta ifjúsága volt, a folyó bűneit sodorta le róla, a ráfújó báránykák angyalok

voltak, „azok a marhák, kik a kövér fűbe is soványak vótak, azt jelentik, hogy ezön a világon a fősvényök nagy bőségbe vannak, de magoktól is sajnálják az ételt; azok a másvilágon is nagy bőségben lősznek, elég ételök, italok lőssz, ősznek, isznak, de azé mégis örökké ehökszonnyak lősznek; azok a marhák, kik a kopacon is jól öttek, attól is jó kövérok vótak, azok azt jelentik, hogy akik e világon a kicsiből is adtak a szögénnek, a magok testöket sem sonyorgatták étlenszonnyan, azok a másvilágon kicsi eledelből is jóéző falatot ősznek, soha sem ehöznek, nem szonnyulnak meg; hogy az erdön olyan keservesön sirtak a madárfiak, e lād-ö, édes fiam, azt jelenti, hogy amely anyák ezön a világon nem köröszttötetik meg gyermeköiköt, hanem úgy eltemetik, a másvilágon azok örökké sírnak-rínak; hogy két kutya ögy kertön átal úgy marakodott, ez azt jelenti, hogy akik ezön a világon az atyafiak közül úgy virrognak-pöleködnek a jószág fölött, a másvilágon is örökkétig veszeködnek, de soha össze nem férhetnek: hogy ögy tóba ögy asszonyembör olyan erőssen halászott valamit ögy kalánnyal, mégsem tutta kifogni, ez azt jelenti, hogy aki ezön a világon a téjbe vizet töt, s úgy adja emásnak, az a másvilágon folyvást ögy tóba lőssz, s ott ögy kalánnyal örökké halász, hogy valahogy a víz közül válassza ki a tejet, de soha sem tudja”, a döglött kutyaából folyó víz az olyan papok tanítása, akik maguk nem tartják meg, a kert pedig a mennyország.

Ez a mese több változatban ismeretes. A hétfalusi csángóknál két malacot kell pásztorolni, ott is lesorvasztja a víz a húst. Utána „már tovább mentek a malacok, s mit látott ő? Egy kopasz hegyet, melyen csak imitt-amott volt egy szál fű. Egy nagy csorda ökör volt rajta, s olyan kövérek voltak, hogy csak alig voltak el azon a kopasz dombon. Tovább mentek, akkora nagy füvet értek, hogy alig látszott ki még a fejük ös, s olyan hitványok voltak az ökrök abban a nagy fűben. Tovább mentek, s mit látott? Látott egy nagy kertet, abban két szelindek kutya verekedett, hogy vérbe keverték egymást”. Végül egy házikóban angyallá változnak a malacok, s terített asztal várja őket. Itt is megkapja a magyarázatot: az ökrök példája „azt teszi, fiam: amely gazda az ő keresményével megelégszik, és marháját az ő igaz tulajdonából táplálja, azt az Isten is megáldja... Amely gazda a máséből akarja hizlalni a marháját, hogy abból majd meghízik, hát annál soványabbak, mert az olyan átkozott jószág nem használ senki marhájának”. A kutyák „... hogy amely emberek ezen a világon összeszólalkozva haragudnak, és a végórán is meg nem bocsátnak egymásnak, a másvilágon is ilyen zavarban vannak egyik a másikkal”.

Hont megyében is ismerik a dús legelőben sovány és kopáran kövér marhák példázatát, a magyarázatot pedig az „Istenke” adja meg: a kövérek a jótékonytságot jelképezik, a soványak pedig a fősvényiséget. Baranyai mese homokon kövér bárányokat említ, nagy fűben pedig soványakat, továbbá verekedő kutyát és kígyót. További alföldi, dunántúli változatokban már kivesztek a példázatok, de az egykori széles körű elterjedést ezek is bizonyítják.

Egy másik mesetípusban ugyancsak részletek maradtak fenn szibériai pokoljárásokból. Itt a király követeli fiától, hogy szerezze meg harminc éve halott anyja jegygyűrűjét. A királyfit vassógora kíséri el. Útközben ők is látják a kövér és sovány tehén csodáját, majd azt, hogy ökörszem nagyságú madár alatt a szikla leszakad, a fa letörik, liba nagyságú madár alatt a fű és hajsza meg sem hajlik. Ekkor a vassógor odaküldi a fiút az anyja sírjához, hogy ássa ki. Az meg is történik, a fiú elpanaszolja baját, s kéri az aranygyűrűt. „Odaadja az anyja, s aszongya: Nesze, ennyit adott egisz íletibe, s ezt is visszakeri. Üsse az anyja térdibe: *me el van ü temetve*, hogy ü a te felesígedet el akarja venni.” Tehát itt is megjósolják az apa halálát. Visszafelé tudja meg a példák *jelentését* is a vassógortól: a tilalmasban azért sovány a tehén, mert aki egy szegénynek ajándékozta, megbánta, ugaron azért kövér, mert adományozója nem bánta meg. A madarak magyarázatával a mesélő adós maradt. Végül a

Templomi falfestmény, Vitfalva, Szepes m., XIV-XV. sz. ford.
Akvarellmásolat után

vassógor utasításokat ad a fiúnak: „Te menj el az ides apádhoz, s mond meg, hogy a földjibe vessen törekbúzáat, hogy reggelre egyék új pulyickát, s van egy kesej tehene, az folyasson reggelre, legyen új té, me eljön az Isten hozzája ebidre...” (Vagyis mutasson be áldozatot úgy, ahogy a szibériai énekekben is meghagyták.) A király mindezt nem teszi meg, mire a vassógor elpusztítja.

Ezekben a meserészletekben majdnem minden példázat előkerült, ami a szibériai pokoljárásokban megvan. A sovány és kövér jószág itt is, ott is a fősvénység és jótékonyosság, gazdag és szegény jelképe. A civakodó házastársakat nálunk a marakodó kutyákkal jelképezett atyafiak helyettesítik, a féltettű és egész testű ember csodáját a súlyos és könnyű madár: viszont teljesen egyező a tejmeregető asszony jelene és a (nálunk keresztetlennül) elhalt gyermekek lelke madáralakként a faágakon. Nálunk is az apa küldi el a hőst a túlvilágra meghalt szülege valami tulajdonáért, itt is megjósolják halálát, s megrendelik az áldozatot. S nálunk is, mint Szibériában, több változatban élő típus tartotta fenn az azonos történetet.

Meglepő, hogy honfoglalás előtti hagyományok ilyen épen élnek tovább, de még meglepőbb, hogy a balladában is – a késő középkori Európa műfajában őrződtek meg efféle mozzanatok. Igaz, jobban át kellett alakulniuk ahhoz, hogy megőrződjenek. *maradjanak*.

Molnár Anna-balladánkat fűzi a legtöbb szál Nyugathoz: a történet onnan jött, és majdnem egész Európában megvannak változatai. Mégis, különös módon, éppen benne maradt meg egyik legmitikusabb jelene a szibériai türk epikának is. A ballada eleje, ahol ez a jelenet föllelhető, így hangzik:

- Jere velem, Molnár Anna!
- Rengetegre, hosszú útra!
- Nem mehetek, Ajgó Márton.
- Vagyon nekem hűtös társam,
- Hűtös társam, jámbor uram,
- Karon ülő kicsi fiam.
- Addig bitta, addig csalta,
- Lóra kapta s elrabolta.
- Elindulnak, mennek mennek,
- Hosszú útnak, rengetegnek;
- Találtak egy burkos fára,
- Leültek az árnyékába.
- Molnár Anna, édes kincsem!

Templomi falfestmény, Maksa, Háromszék
m. XIV. sz. Akvarellmásolat után

- Nézz egy kicsit a fejembe!
Addig nézett a fejibe,
Míg elaludt az ölibe.
Föltekintett feje föli,
Burkos fának ága közli,
Hát ott vagyon hat szép leány
Fölakasztva egymás után!
Ajl gondolá ő magába:
A betedik én leszek ma.
Könny szemiből kicsordula
Ajgó Márton orcájára.
- MÉR sírsz, mér sírsz, Molnár Anna?
- Nem sírok én, Ajgó Márton!
Harmat vagyon a faágon,
A hullott le az orcádra.
- Hogy hullana harmat mostan,
Mikor épen álló dél van?
Készülj, készülj, Molnár Anna,
Indulj fel a burkos fára!
- Nem megyek én, Ajgó Márton,
Nem szoktam én mászni fákon:
Mutass példát, menj előre,
Megtanóloom meddég iölled.
Ajgó Márton fölindula,
Eles kardja visszabulla.
- Add föl, add föl Molnár Anna!
- Mindjárt, mindjárt, jó katona!
Úgy fölbajtá eles kardját,
Kettécsapá gyenge nyakát.

Ezután hazatér urához és csecsemőjéhez, s kiengesztelődéssel végződik a kaland.

Ez a fa alatti jelenet kimutathatóan nálunk került bele a cselekménybe – franciák, angolok, olaszok nem ismerik. Tőlünk terjedt el német területre, majd onnan, elmosódva, tovább hollandokhoz, dánokhoz. Nálunk pedig már a XIV–XV. században ábrázolták – ismét Szent László királyunk legendájának templomi falfestményein vagy krónikás illusztrációiban; noha ilyen jelenet a legenda szövegében nem maradt ránk. E képeken az elrabolt leány „fejében keres” hálából Szent Lászlónak a szabadulás után (vagyis tetvészi), vitézi fegyverzetének darabjai pedig a fa ágaira vannak felakasztva; másutt a rabló kun harcos fejét tetvészi még a küzdelem előtt: néha Lászlóét teremben, egy díszes ágyon. Ugyanez a jelenet látható egy időszámításunk előtti 3. századból fennmaradt, szibériai türk aranyvereten: kilencágú fa alatt alvó vitéz egy nő ölébe hajtja fejét, az pedig ujjaival hajában babrál; íjja és puzdrája a fán függ, mellette egy vitéz (vagy szolgál) kantáron két paripát tart. Ismerünk hasonló jelenetet ábrázoló, középkori perzsa miniatúrát is.

Amit ilyen sokszor, annyifelé, különböző időben ábrázoltak, csak szívós életű epikus hagyomány lehet, s annak szövegekben is tovább kell élnie. Meg is találjuk a megfelelő jeleneteket a szibériai-altaji epikában. A helyszín ott a nagy világfa, amely az alvilágtól az egekig átszeli a mindenséget, s ha az alvilággal *kapcsolatban* emlegetik, akkor kilencágú vas vörösfenyő, ha az égi rétegekben találkoznak vele, akkor aranyos-ezüstös jegenyenyár. De a két képzet voltaképpen egy és ugyanaz, azért néha a jegenyének is vas a jelzője. S e kettősséghez illően a vas vörösfenyőhöz a halál képzete társul, a jegenyéhez pedig sokkal többször az égi istenség, az élet és a menekülés.

Ismét az Abakán vidékről való éneket idézünk. Ez arról szól, hogy egy idegen vitéz két gyermek apját-anyját az előbb ismertetett birkózásban megöli, elhajtja népét-jóságát, s meg akarja ölni a gyermekeket is, hogy megelőzze a felnövekvő utódok bosszúját. Azonban a megölt szülők is mitikus hősök voltak, a táltos paripaik szájukba véve a gyermekeket menekülnek velük az üldözők elől. Kezdetét veszi egy mitikus méretű üldözés – az énekek kedvelt motívuma – földi, égi és föld alatti tereken át. Végre egy segítő hős megmondja a menekülés útját, s a táltos ló eljut egy fehér síkság közepén álló, aranyos-ezüstös jegenyéhez. Megszólítja a lány: „Arany jegenyefa-atyám, ezüst jegenyefa-anyám, az ellenség elől menekülök. Szálas vitéz üldöz engem: segíts, arany jegenyefa!” Erre ajtó nyílik a fa oldalába, azon belépve a lány, öccsével együtt, egy másik

napos-holdas vidéken találja magát – vagyis egy másik égi vagy föld alatti rétegben, „egy” másvilágon. – Enni-inni valót talál, majd elalszik, s midőn felébred, egy leányzó ölében találja fejét, aki a „fejében keres”.

Egy másik éneken: a bátyja fejéért az alvilágba megy le a leány. Lenn egy negyvensarkú vasházat talál, az Irle kánok házat, annak ajtaja előtt „kilenc vörösfenyő sarjad egy töből magasra. Ez az ő oszlopuk, lovát a kilenc Irle kán ehhez kötözi ott alant...” Mikoron Kudai a földet és az eget teremtette, akkor alkotta ezt a vörösfenyőt. Senki sem jutott még élve ehhez a fához, sem emberfia, sem állat, csak az Irle kánok. Többnyire a mellette levő vasház is kilenc sarkú. Ilyet talál a hős, akinek egy ellenséges vitéz – alvilági szörny távollétében elrabolta a hűgát. Két segítőtársával megy utána, hogy visszaszerezze. A házba már csak ő maga mer belépni, s ott találja szörnyű ellenfelét. „A szálas vitéz Töngüskán arany ágyon aludt. Hét sárga leányzó fejét tartva keresett benne.” Adáz küzdelem kezdődik, a hős megöli ellenfelét, végül őt is majdnem elpusztítják az alvilági démonok. Táltos lova segítségért fut a két segítőtárshoz. Ezek azonban már nem akarják segíteni, s odakötözik a paripát a kilencágú vörösfenyőhöz. A ló valahogy megszabadul, hosszú kaland-sorozat után eljut egy másik fához, ez „egy hegy lábánál áll, arany levele és ezüst kérge van”; itt találkozik az égi Kudaik küldöttével, a segítségére siető másik táltos lóval, megkeresik uruk ellenfelének eldugott lelkét, megölik, így megmentik a hőst.

A sór Mergen kán (már szintén emlegettük) elmegy megbüntetni a szörnyű Kara Müküt. Hallatlan veszélyeket kell kiállnia odáig: hetven kovács kemencében izzítja, majd kiszabadulva egy vasvitéz állja útját, s mikor azt is sikerül megölnie, végre bejut a vasházba: „Akkor negyven szobáján átmenve meglátta Mergen kán, hogy a kilenc feleségű Kara Mükü aranyos ágyon fekvve, horkolva alszik. Hat asszony sűrög-forog körülötte, talpát törölgeti, hét asszony a fejében keresve elaltatja.” A hős megüti ellenfelét, ettől Erlík kán egész alvilági birodalma visszhangzik, aztán szörnyű birkózásban megöli.

Egy más abakáni éneken a hős üldözi a démoni szörnyet, s végül a vasházban megtalálja: „Hét fülű, hét fülbevalójú lány fekszik ott, három leányzó legyezi egy kendővel, három leányzó keres a fejében, három a talpát nyalja.”

De hogy ismét a hős mutatkozzék, nem az ellenfél, vegyünk példát a karakirgizek óriás-eposzából (a karakirgizekről azt tartják, hogy az Abakán vidékről rajzottak ki mai lakóhelyükre): Joloi kánnak, az eposz hősének felesége találkozik rég nem látott fiával: „Ak Saikal átöleli

öt, lerántotta lováról, üldözni sem tudta, annyira elhagyta minden ereje, egy szó sem hagyta el ajkát; Ak Saikal fekete fejét kaparta körmeivel." Itt világos a „fejben keresés” érzelmi volta. Több helyütt pedig kiteszik álomba ringató hatása. Egy burját-mongol történetben a hős segítőtársa, a gyorsfutó verseny közben „a megjelölt távolságra odaér, ott egy öregasszony ül az úton, őt is hívja, pihenjen egy kicsit; kezd keresni a fejében”, ettől a legény elalszik, mert az öregasszonyt az ellenfelek ravaszságából küldték oda versenytársuk feltartására; mikorra felébred, ellenfelei már félúton járnak.

Ugyancsak karakirgiz történet szerint a fia számára menyet hozó apa a terebélyes jegenyefa tövében éjszakázik. Feljön az alvilági szörny, legyőzi, és gyermekei lelkét követeli tőle. Ezután maga a fiú megy a fához, legyőzi a szörnyet, a fa tövében lejut az alvilágba. Onnan hosszú kalandok és küzdelmek, sőt házasság után újra fel akar jönni a földre: „A föld közepéhez érkezett, ott állt egy magas jegenyefa, égig ér a csúcsa.” A meséinkből ismert jelenet után, amikor megmenti a fiókákat, az öreg griff felszáll vele a felső világra.

Veszély és szabadulás képzete tehát egyformán tapad a világfához. Joloi kánt felesége a jegenye tövében találja halálos álomban, két lova a fa törzsére van felkötözve. A lovak még ennek a világméretű, hatalmas fának is annyira lerágták kérgét, hogy már-már kidőléssel fenyegetett, vagyis a világ összedőlt volna. Az asszony kiszabadítja a táltosokat, feléleszti urát, és elmenekülnek.

Még inkább összefonódik a fával, a vas vörösfenyővel a halál képzete. Ezért mondja élete végén a fiának az Abakán vidéki hős: „Ha meghalok, sohase temessetek a föld méhébe. Kötözd a kilenc vörösfenyő csúcsát egymáshoz, és tedd a koporsómat a tetejébe!” A sórok énekeiben is „kilenc vörösfenyő csúcsára, hatvan égi rétegen túl” helyezik el a hős csontjait. De a hős pusztulását is a csodás fánál éri meg. Altaji hősénekében egy asszony a testéből elloptott csecsemőt „a vas vörösfenyő csúcsára vasszegekkel odaszegezve” találja.

Am a halál helye mitikus hősök számára lehet az élet kezdete is. Kizil Tas, egy altaji ének hőse „a vas vörösfenyő tövében született”. Egy kazak szövegben a menekülő szülők leteszik gyermeküket: „A fekete domb oldalán áll egy sűrű jegenye – nyárfa . . . A halál helyén vált az élővé.” Az ifjú hősök sokszor ezeken a csodálatos fákön kapják meg hősi fegyverzetüket. Például egy altaji ének szerint: „. . . Kint a vas jegenyefánál aranynyergesen, aranyablásan egy acélszürke paripa áll odakötözve. Láta, hogy a vas nyárfa körül járva zabláját csörgeti. A fekete cölöpre támasztva

pompás fekete íjat látott.” Sór énekben hasonlóan: „A tenger partjára ért, a parton egy gyönyörű nyírfa.” (Itt kivételesen nyír.) A tövénél töltik az éjszakát, reggelre nyereg, kantár van a lován, ételt és ruhát kap a hős. Mielőtt tovább mennének, fehér fejű öreg szól rá a fa tetejéről, és nevet ad neki. (Ez a névadás mindig mágikus mozzanat, enélkül nem teljes értékű a hős.) Mikor megkérdi az öreget, ki ő, azt feleli: a teremtető isten.

Mindez a sokféle részlet tökéletes magyarázatát adja az ismert ábrázolásoknak – a szibériainak éppúgy, mint a magyaroknak. Ha gondosan szemügyre vesszük a szibériai aranyveretet – kilenc egymásból sarjadó, griffbegurba ágában, amelynek végén csomóban lóg a levél, felismerhetjük a vas vörösfenyőt, ágai között az íj és puzdra olyan jelenetre utal, amikor az ifjú hős megkapja fegyverzetét, esetleg lovait. (Ez az ifjú hős lehet az alvó bajszos alak is, mert hisz a hároméves gyermek a legszörnyűbb ellenfelekkel képes birkózni, ábrázolni tehát csak érett férfiként lehetséges.) Az asszony ölében tartott fej és a benne való keresés, mint láttuk, sokféleképpen elképzelhető a csodás fa tövében. De lehet a kép egy eposz különböző jelenetének is egyidejűleg – jelképes – ábrázolása. A Szent László-freskók és miniatúrák jól megkülönböztethető változatait adják valami, az előzőkhöz hasonló történetnek. Felismerhetjük a vasházban, ágyon végzett fejben keresést, csak itt nem az ellenféllel, hanem magával a hőssel, Szent Lászlóval történik ez. A fa alatt viszont hol Lászlónak a harc után, hol ellenfelének a harc előtt teszi ezt az elrabolt és megmentett lány. László fegyverei a fán arra is utalnak – akár csak a szibériai aranyveret –, hogy ő is a mitikus hősök módjára csodásan jutott hozzájuk a világfáról, vagyis a XIV. században, balladáink kialakulásának korában, még sokféle változatban élhetett országszerte egy szibériai típusú hősenek, valószínűleg keresztény legendás köntösben, Szent Lászlóra alkalmazva. Különböztetett változatait falusi templomok falán, a Muraközben, a Szepességben, a háromszéki székely falvakban csakúgy, mint a királyi miniatorműhelyben. S ezt bizonyítják a Szent László birkózásáról szóló képek is. Egyébként maga a kilencágú világfa képzete is szinte napjainkig élt a magyar néphitben. Szűcs Sándor hallotta 1921-ben egy 89 éves pásztortól, aki meg egy darvász mesében: hogy „Van a világon egy csodálatos nagy fa, amelynek kilenc elhajló ága van, mindenik egy erdővel vetekszik. Ha ezek elkezdenek kavargogni, ombolyogni, abból támad a szél. Olyan csodálatos nagy fa ez, hogy nemcsak a hold

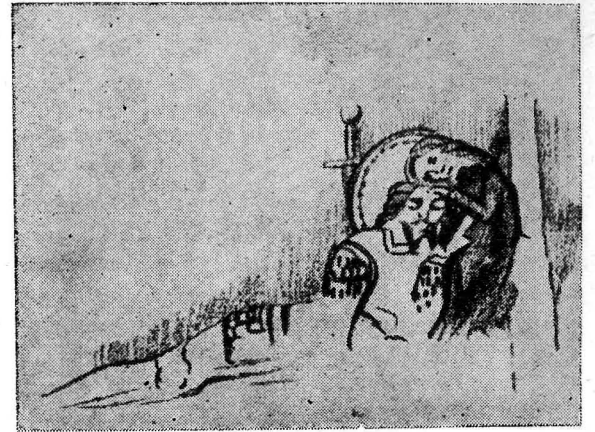
jár el az ága között, hanem a nap is. De ezt a fát csak az leli meg, hogy hol van, merre van, aki foggal született”.

És így válik érthetővé a Molnár Anna-ballada átalakulása: miért nincs szó nálunk a halastóról (a francia csábító abba lökte bele korábbi áldozatait), s helyébe mért került a burkusfa (vagyis terebélyes, árnyékos fa), amelynek ágaira akasztva függenek a korábban megölt áldozatok, s ahol a szörnyű csábító meg akarja ölni Molnár Annát is, de ahol ő okosan megszabadul, és a csábító lesz az áldozat. A középkori magyarok ragaszkodtak ősi költészetük egyik legmegragadóbb jelenetéhez, beleillesztették az új történetekbe is, ahová jól lehetett alkalmazni, csak mitikus megfelelően. S hogy így is hatásos maradt, arra bizonyosság, hogy német területen is – többé-kevésbé megkopva – olyan messzire befogadták.

A magyar balladaköltészet egy másik remekére ismerünk egy Szajánvidéki történet változataiban. A hős anyja és húga ellenséges vitézzel szövetezik össze. Elküldi tehát a hűg az ifjú hőst egy csodálatos kígyó szívéért, azzal az ürüggyel, hogy anyja csak attól tud meggyógyulni. Arra számítanak, hogy vagy belepusztul a nehéz feladatba, vagy ha megszerzi a kígyó szívét, ellenfele erősödik abból. Így is történik, de az ellenfél még mindig nem elég erős arra, hogy megbírjon a hőssel. Újra elküldik tehát, tajtékért, a tengerre. Azt is meghozza, közben azonban táltos lova elárulja az asszonyok szándékát. Megverekszik ellenfelével, de nem bírnak egymással, s a nők elrejtik védencüket a családi ládába. Egy alkalommal vadászatról tér haza a hős, éhes, enni kíván, kéri apja csészéjét. (Ez a csészekérés vagy csészekínálás több énekben közhelyszerűen fordul elő, tehát szélesebb területen lehetett hagyománya.) „Ott van apád ládájában” – válaszolják az asszonyok. Kinyitja a ládát, kipattan ellenfele, s az asszonyok támogatásával megöli a vitézt. Lova és kutyája azonban elmenekül az égbe, majd visszatérve kiássa tetemét, életre kelti, s akkor már ő lesz a győztes. Miután megölte ellenét, a hűtlen nőkhöz fordul: „Válazzatok: vagy telehordtok nyolcvan csatornát vízzel, vagy megfejték nyolcvan kancát?” Azok a fejést választják, de a vad kancák agyontaposák a bűnösöket.

Osszevontan, tömören, csodás részek nélkül, emberi történetté válva ugyanazokat a fő mozzanatokot találjuk: valami ürüggyel elküldik a férjet, gyermeke szavából megtudja a valót – mint amott táltos lovától –, elmarad a kétszeri elküldés és kétszeri, sikertelen harc, feltámadás, csak az marad meg, ami fontos az események továbbfejlesztéséhez. Legfeltűnőbb egyezés, hogy hasonlóan kér ételt a férj a ládából előkerülő

Templomi falfestmény, Székelyderzsa,
Údvarhely m. XV. sz. eleje.
Akvarellmásolat után

csábítótól. Végül a választás a büntetések közt: mindkét műfajban az asszony azt hiszi, az enyhét választja, s azzal szerzi magának a legszörnyűbb halált. Sőt a vetélytárs kivégzése is a régi hagyomány szerint történik: a vatikáni kódex képen láthatjuk, hogy Szent László is a hajánál fogva húzza a kun vitézt a földön, hogy levágja fejét.

De volt balladánknak máshol is mintaképe. Spanyol–portugál szövegek őriztek meg – más ballada részleteivel összekeverve – egy nyugati, hihetőleg francia balladacelekményt. A férj vadászaton van vagy háborúban, s váratlanul hazatér. Az asszony nem akarja beengedni: elvesztette a kulcsot, s vagy a ház ajtaját kell a férjnek betörnie, vagy a folyosót, ahol meg is találja az elrejtett szeretőt. Itt azonban kisiklik a történet, s átmeny egy tréfás ballada jeleneteibe. Egy változatban azonban nem, s itt célzás van arra, hogy az ilyen asszonyt harminc szekér szalmán és ágfán kellene megégetni. Népünk tehát ismét a legalkalmasabb helyen olvasztotta bele hősepikájának egy mozzanatát az új európai műfajba: ahol a kettő a legközelebb állt egymáshoz, s ahol az összeolvastás a legtökéletesebben volt végrehajtható.

Mindenestül saját erejére támaszkodva végezte már ezt az átalakítást olyan szövegeken, amelyek a következő mongol és türk történeteknek változatait tartalmazhatták.

A kán lánya gyereket vár. Apja tart tőle, hogy a születendő gyermek majd életére tör, ezért lányát a születés idejére börtönbe veteti, hogy majd a szülés után elpusztíthassa a gyermeket. Az asszony ikreket hoz

világra, sikerül őket kicsempésznie a börtönből és kitennie az erdőbe. Ott hét farkas veszi gondjaiba őket. Nagyapjuk később tudomást szerez a történekről, katonaságot küld ki az erdőbe értük, de a farkasok éjjel mindig megeszik a harcosok lovait, s azok dolgukvégezetlen térnek vissza hozzá.

Másutt egy öreg kán él az erdőben gyermektelenül. Egyszer végre fia születik, míg ő vadászik az erdőben, de visszatérve hadüzenet is várja aranylevélben egy másik hóstól. Öreg lévén, nem mer ellenállni, fiát elrejtí az erdőben, őt magát népével és jószágával együtt elhajtják. Csak egy öreg pásztor házaspár marad vissza, azok nevelik fel a gyermeket. Azonban farkasok jönnek követelni a gyermeket vagy egyetlen tehenüket. Az öregek a tehenet akarják, de a fiú kéri, hadd mehessen a farkasok közé. El is megy, s megöli mindet. Van olyan változat is, ahol már csak az öreg házaspárról van szó, aki neveli a gyermeket.

Nyilvánvaló, hogy effajta szöveghagyomány szerint valami ellenség elől a szülők az erdőben, farkasok közt hagyják a gyermeket, vagy a nagyszülő gonoszsága ellen farkasok veszik védelmükbe.

A csodás szülés és szabadulás a börtönből, úgy látszik, nem válhatott balladává, tehát külön kiszakadt a történekből, és bizonyos testvérek kalandjairól szóló mesévé vált – olyanná, amelyet az európai mese kutatói máshonnan nem ismernek: Vízi Péter és Pál születésének meséjévé. Egy király álmodt lát, amit úgy magyaráznak bölcsei, hogy lánya fiakat fog szülni, akik megdöntik nagyapjuk hatalmát. Ezért a legmagasabb hegy tetején épített egy irdatlan vasházat, és belezáratja lányát, hogy ne ismerjen férfiút. A lány azonban a vasház földjéből felfakadó forrásvíztől teherbe esik, ikreket szül, akik hétéves korukban szétfeszítik a vasház oldalát és elmennek világot próbálni.

A többi részletből viszont már ballada lett, amely a gyermekét elhagyó rossz anyáról mond példázatot. (Budai Ilona címen ismerjük ezt a balladát.)

Ebből jól látszik, hogy népünk az ellenség elől gyermeküket az erdőben elbújtató szülők történetét átalakította a rossz szívű és állatoktól megleckéztetett anya balladáivá. Ennek sehol Európában nincs is rokonsága.

Többször említettük a karakirgizek énekét Joloi kánról. Ez a hős féktelen evő és ivó, ezzel is jellemzik emberfeletti erejét. Ennek következtében azonban a lakomák végeztével részeg lesz, s minden nagy veszély ebből keletkezik. Az első fő kaland is így indul: a kán ittasan fekszik sátrában, miközben népét ellenség támadja meg és öldösi. Felesége három nap hiába költögeti, a negyedik napon végre karddal szívébe szúr. Erre,

mint légycsípésre, felriad, lóra pattan, és leveri az ellenséget. Majd sok kaland után az ellenség hatalmába kerül, s félholtan tartják egy veremben. Onnan még kiszabadul: sebzett szárnyú vadlúd zuhan be hozzá. Meggyógyítja, szárnyára uja vérevel ír üzenetet övéinek, akik kiszabadítják. Halála után fiának viselt dolgait is előadja a terjedelmes eposz, amely hasonlóan él az üzbégeknél is, Alpamüs nevű hős köré fonódva.

De él a történet kezdetlegesebb formában a voguloknál is. Munkácsi Bernát jegyzett fel egy éneket, amelyben a hős, útjáról hazaérkezve, így szól feleségéhez: „Engem, ha te majd valami kis zajt hallasz, engem fölébreszteni nem futja ki erődől: szúrd meg késsel a csípőmet! Hosszú vagy rövid ideig fekszik, egyszer csak had jődögél. Neje nem bírja felköltöteni, sír. Egyszer csak úgy érzi (a hős), hogy vízben fekszik. Amint fölébred, észreveszi, hogy neje, sírván, az ő könnyeiben fekszik. Mit csinálsz te? – Had jődögél reánk. – A férfi fölkél. A fölkerekedett had ellen kél a férfi. Amint sűrű szúnyograjt nyomkod, úgy nyomkodja szét őket. Azután így szól: »Meghalok, hét tél, hét nyár múlva fölkelek.« Meghal, eltemetik...”

Ez az ének Joloi kán cselekményének többi, nevezetes részletét is tartalmazza, a verembeli fogságát s szabadulását egy lúd szárnyára írt üzenet révén. A jellegzetes költögetési motívum pedig még több énekben előfordul.

A Kerekes Izsákról szóló székelly ballada, mely ugyancsak párhuzam nélkül áll Európában, erősen emlékeztet az idézettekre:

*Ez egyszer ittason ment az istállóba,
Ott is lefeküvék a lovak jászlyába.
Egyszer csak kimene az ő édesapja
A tornácba s lenéz onnan a határra.
Hát bizony jődögél nagy fekete sereg,
Úgy látszik messzünnen, mint a setét felleg,
Nem tudják, miféle, kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondolják: a szebeni rácok.
Ekkor csak lemene Izsák édesapja
A lovak jászlyához, s ilyen szókkal mondja:
– Kelj fel fiam, kelj fel, jó Kerekes Izsák!
Mert bizony jődögél nagy fekete sereg,
Úgy látszik messzünnen, mint a setét felleg,
Nem tudjuk, miféle, kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok.*

Ekkor megfordula az első álmából,
de mégsem kele fel a lovak jászlyából...

.....
Harmadszor kimene szép gyönyörű mátka
A tornácba s mindjárt lenéz a batárra.
Hát jó az ellenség igen hamarjába.
És leszalada ő a lovak jászlyához,
És így kezd beszélni a kedves urához:
– Kelj fel, szívem, kelj fel, itt van az ellenség!
Nem tudjuk, miféle, kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok!
Es ekkor felugrék jó Kerekes Izsák,
Igen hamarjába a lovát kibozák,
Felköté a kardját mindjárt oldalára,
S felfordula szépen jó barna lovára...
Egy élembenbe gyalogösvényt vága,
És visszajöttébe szekérutat nyita,
De ekkor megbotlék a lovának lába...
s Kerekes Izsákot levágják a rácok.

A Tisza-vidéken, Nagyivánon a következő, ehhez nagyon hasonló szöveget jegyezték fel:

Hallottad-e hírét a Kis Cserepesnek,
A Kis Cserepesnek és Szent Margitának,
Szent Margitán lakó jubász Veres Pálnak
És az ü fíjának: Veres Jóskának?
Aki a Koponyán hét hajnalig ivott,
Hét álló nap táncolt, hét bárányt mögösvött
És egy álló hétig rejtőzött, aludott.
Ettől az ereji hét emörre rugott.
Hét embörré rugott altában ereje,
Hetvenhétre mikor rejtőkiből ébrett,
Hét szív bátorsága az mind az övé vót;
Illő Vörös Jóska alutt, mint a möghótt.
Kötötte az apja, kejj föl fíjam Jóska,
Szél fú az Intárul, nagy fekete fölleg,
Kerüli a nyáját tengör csikasz fírög,
Valami ellenség, tatár vagy affile.

Fölsörkent oszt Jóska e szók ballatára,
Hanem nekifordult még nagyobb alvársra,
Még nagyobb rejtisre, még nagyobb hunyásra,
Föl nem kellött apja sömme hívására.
Akkor ment az anyja, szülő idős anyja,
Néki az elgyövő nagy bajt hogy elmongya;
Kötötte e szókkal: kejj föl fíjam Jóska,
De csak félig kelt föl, visszaesött alva.
Ment osztán a párja, a jegyes mátkája;
Szél fu az Intárul, nagy fekete fölleg,
Valami ellenség, tatár vagy affile,
Kerüli a nyáját tenger csikasz fírög.
Kedvese szavára, a baj ballatára
Jóska föl is ugrott nyomban a lovára,
Kardját fölemelve, fönnön fobászkodva
Szaladt rá a pogány temirdek hadára.
Hej aki Isten vagy, lássad most végömet!
Möghalok hazámir, szerelmes mátkámir,
Magyar nemzetömir, apámir, anyámir,
Tiszta jó nevemir, az én Krisztusomir.
Ily szavakat szólla, ösvint vág möntibe,
Szekérutat nyitott visszagövisibe.
Hanem akkor a lu kibukott alólla,
Szívít dárda járta, fejít tatár nyila.
Megbót a hazájir, úgy, ahogy azt monta...

Mindkét szövegben sok olyan kifejezés, költői fogás, formula van, ami idegen balladánk stílusában, s inkább a históriás ének vagy a kántoros költészet fogásaira emlékeztet. Valószínű, hogy sokáig hivatásos énekesek ajkán élt ez a történet, s aránylag későn szállt le a nép balladái közé. Ebben a formában azonban arra példa, amit más európai népek költészetében is tapasztalunk, hogy ha valami fennmarad a hős-költészetből a balladában, akkor az egyetlen, megkapó mozzanatra olvad le, s a hosszú epikus énekből rövid, drámai ballada válik. Így lett nálunk is, de ebben a kurta formában is felismerhető a Joloi kán eposz legjellemzőbb mozzanata – sőt, a Tisza-vidéki szöveg mintha még ősibb értelmezését is adná a hős részszegségének: a mitikus hős révülését, mágikus álmát.

Kőműves Kelemenről szóló balladánkat nem szükséges idézni. Rajtunk kívül a Balkán minden népe ismeri, eddig azt tartották róla, hogy a görögöktől terjedt el mindenhová. Mihelyt azonban összehasonlítottuk az összes érdekelt nép teljes anyagát, részletről részletre kiderült, hogy tőlünk került a ballada a Balkánra, s tőlünk távolodva fokozatosan veszette el tragikumának nálunk szigorúan lélektani jellegét.

Azonban mielőtt mi vagyunk a kiindulás, azonnal nagy jelentőséget kap az a tény, hogy az építőáldozat verses megfogalmazása megvan a Kaukázusban és a mordvinoknál is, és néhány feltűnően egyező vonásuk csak a magyarban található, míg a Kaukázushoz közelebb eső román vagy kisázsiai görög szövegekből teljesen hiányzik, vagy igen távol áll amazok fogalmazásától.

A grúzok mondájában özvegyasszony egyetlen fiát építik be a folyton leomló fal megállítására, s anyjának kérdésére, hogy „Meddig, édes fiam?” kiáltja ki a fiú: „Jaj, anyám, már bokáig... már térdig... övig... torkomig...” s végül „halálig”. Ezek a kérdések a ma már prózává oldott mondában is még mindig versben és formulaszerű tömörséggel ismétlődnek. Ez lehetett az egykori vers lélektani csúcса. Hasonlóan megrendítő jelentőségű balladánkban is, de már átalakítva; a menyecske nem hiszi el, hogy komoly a befalazás:

*Mikor térdig rakták, csak tréfára vette,
Mikor övig rakták, bolondságra vette,
Mikor csecsig rakták, ő valóra vette.*

A grúz anya párbeszéde befalazott fiával szintén megvan a magyar ballada végén, megfordított szerepekkel: a gyermek kiált befalazott anyjához. (A mordvin pedig átmenet a kettő közt: anya szól befalazott felnőtt lányához.)

Elképzelhető, hogy már lebediai hazánkban megismerkedtünk ezzel a verses mondával, hiszen erős műveltségi kapcsolataink voltak az ott élő alánokkal, amiről kölcsönzavaink tanúskodnak; vagy a honfoglalókhöz csatlakozó oszlárok-varsányok – az alánok egy törzse – hozta magával, vagy még később a kunokkal ideköltöző, szintén alán jászok. Később megfelelő átalakításokkal drámai balladát formáltunk belőle, s így ismerték meg tőlünk déli szomszédaink.

Ezek a példák csupán átalakult cselekményt vagy jelenetet őriznek egykori epikus énekeinkből. Ez is nagy dolog, de még az a meglepetés is vár ránk, hogy a honfoglalók énekeinek *szavai, mondatai* is kihallhatók

Kép a Vatikáni Legendáriumból, 1365–70.
(Magyarországon készült képsorozat
szentek legendáiról.)

balladánk makacsul ismételt formuláiból. A felismerést itt is az Altajvidéki török hősköltevények adják, különösen az Abakán mellékéről valók. Ott a barátságkötés szertartásos szövegét így mondják a hősök: „Halálunkkor lelkeink legyenek együtt, vérünk ha folyik, hát folyjon egybe! – mondván, barátokká váltak.” „Mint két fül, olyan barátok akarunk lenni; ha meghalunk, legyenek csontjaink együtt, vérünk ha folyik, folyjon együtt.” „Ha meghalunk, csontjaink legyenek együtt, ha folyni fog, vérünk legyen együtt, legyünk barátok mind a hárman!” „Gyere hozzám, ha nekem rosszul megy. S neked rosszul megy, én megyek hozzád. Csontjaink egy halmot alkossanak, kifolyt vérünk egy folyót alkosson.” „Mindig barátok akarunk lenni, mint egy tehén két szarva, holttetemeinket akarjuk látni, megsemmisített lelkeinknek utánamegyünk.” „Ha meghal-nánk, alkossanak csontjaink egy hegyet, ha vérünk folyik, egy folyóvá

legyen.” „A halhatatlan, elpusztíthatatlan Kartüga Pergennel, ha meghal, vérünk együtt legyen, ha élőként jár, lelkünk együtt legyen.”

Balladánkban, különösen az Angoli Borbáláról szólóban, a kedvese holtteste fölött kardjába dőlő szerető ajkáról hangzik el számtalan szövegben azonosan a zárómondat: „Vérem a véreddel egy patakot mosson, Testem a testeddel (egy szövegben: csontom a csontoddal) egy sírban nyugodjon, lelkem a lelkeddel egy Istent imádjon.” Ez a formula néhányszor, többnyire hiányosan, előbukkan szlovák vagy ukrán balladákban is, egyébként Európában ismeretlen. Csak a honfoglalók epikájával kerülhetett ide a szibériai türk hősköltészet kifejezéskincséből.

Ugyanígy a harcnak az az ábrázolása, mely szerint Kerekes Izsák utcát vág az ellenségén. Nagyon hasonló az a Szilágyi és Hajmási balladájában is:

*Nagy Szilágyi Miklós tön egy vagdalkozást;
Egy elmentére gyalogsövényt vága,
Visszajöttére szekérutat csapa,
A nagy tábor között csak egyet meghagya,
Aki a császárnak e nagy bírt megmondja.*

*Elérte a tábort, harcba mene velle.
Egy elmentibe gyalogsövényt vágott:
Visszajöttibe szekérutat csapott;
A nagy táborból csak élve egyet hagyott,
Aki menne baza s a bírt mondaná meg.*

Abakáni énekekben valahogy így hangzik (törökből németre fordítva s abból tovább magyarra!): „Mialatt odafelé mentek, hatvan embert megölték, mialatt visszafelé jöttek, hetven embert megölték, az egész véres hadsereget megölték, csak a három hős maradt meg.” Másutt, az Altajban: „Ez ellen a sereg ellen az apa fiával kettesben vonult ki. Előre mentek, hetven embert levágtak, *utcát csináltak*, visszamentek, hatvanat levágtak. Hat nap alatt az egész sereget levágták.” „Altün Tas sereggel támad Er Kulatajra, az derekasan védekezik. Odacsap előre, hatvan ember feje lerepül, megfordulva odacsap, ötven feje legördül, az egész sereget levágta.”

Egy francia balladában a koldusruhában kéregető Jézust a jószívű asszony befogadja szobájába, ahol égi fényesség támad, jelezve, hogy rendkívüli valakit lát vendégül. Mikor a magyarok átvették ezt a szöve-

get, már egy más képet ismertek a vendég emberfeletti voltát jelző égi fényességre:

Lőjekütt a Jézus az egyik szép ágyba.

.....
*A fejénél főkelt ragyogó napvilág,
A lábánál főkelt tündöklő hódvilág.*

Altaji mitikus hősöknek jelzik ugyanígy kiválóságát: „Fejénél a hold, lábánál a nap, szívénél a csillag jön fel.” „Az öreg Altün kán fejüket egymáshoz hajtotta. Előttük felcsillogott a hold, mögöttük felfénylett a nap.” Karakirgizeknél: „Jobb oldalomon látszik a nap, bal oldalomon látszik a hold, homlokomon látszik az esthajnalcsillag, így szólt. Az apa mondá idősebb fiainak: amaszt, aki ilyen jelekkel ékes, öljétek meg és hozzátok ide holttestét.”

Mennyit panaszkodtunk, hogy honfoglaló őseink költészetéből egy sort sem hagytok ránk az irigy idő. S íme, napjainkban itt hangzottak körülötünk azok a sorok, csak nem tudtuk, hogy mit hallunk, amikor hallottuk őket. Azt hittük, keresztény legendákat, búcsúéneket gajdolnak, nyugati szellemű balladát fújnak kései társadalmi problémákkal, török kori harcaink szellemét kifejező hősi szólamokat; pedig a honfoglalók hitét, mítoszait, meséit, elbeszélő költészetét, verseinek fordulatait hajtogatták.

Sőt ennél is többet tudhatunk. Azt, hogy ami a honfoglalók műveltségében már együtt volt, akár mint összeforrott, egységes műveltség, akár mint az egyes törzsek, csatlakozó népek külön hagyománya, mióta él benne népünk műveltségében, mikor került bele, s honnan. Próbáljuk meg időrendben és származási hely, nép szerint csoportosítani az eddig kimutatott keleti hagyományokat.

Legrégibbről, a *volg-osztják-magyar* együttélés korából tudjuk származtatni a siratódallam nem pentaton formáját s rajta keresztül azokat

az énekeket és táncdalokat, amelyek belőle fejlődtek ki; teremtésmondáink töredékeit (a föld körülvezéséről és a porrá váló emberről): a láncon bölcsőben leeresztett ember, láncon égből lógó vár mesés képzetét; a sámán varázsénekek – és regősénekeink – „haj-hej” bűvölő szavát és talán a sámán agancsos fejdíszét (a boszorkányok fején ezt szokták megpillantani a karácsonyi éjféltől misén); s ha nem újabb, tatár-átvétel ugor rokonainknál, akkor még velük együtt kaptuk valamelyik török néptől a Kerekes Izsákban fennmaradt költögetési jelenetet.

Ugoroknál és törököknél egyaránt meglevő, közös nyelvlélektani eredetű mesekezdő formulánk, a „hol volt, hol nem volt”.

Belső-ázsiai törököktől kaptuk balladáink hősenek elemeit, a „Möndölöcskék” keretében fennmaradt alvilág-járásai mondákat, az „Égitesszabadító” ősmondát, meséink sárkány-elképzelését, táltos lovát, több típusát és motívumát s a sámánhit legfeltűnőbb jelenségeit (mint pl. a táltosok bika vagy ló alakban elképzelt párviadalát).

Volgai törököktől népezénék régi stílusát, teremtésmondáinkból maradt homokfelhozatait, a világ elképzelését cetekkel és bivallyal-ökörrel, és talán meséink birkózási jelenetét – bár ez Belső-Ázsiából is származhat.

Fekete-tenger melléki vagy turkesztáni törököktől (esetleg más turkesztáni néptől) a pünkösdi király szokását.

Általános török, vagyis területhez nem köthető lírai dalaink egystrófás, párhuzamos képből álló fajtája.

Kaukázusi az építőáldozat verses mondája, valamint meséink egy fordulata: „Köszönd, hogy öreganyádnak szólítottál.”

Vannak ezek közt ma már elfeledett s feledésük előtt is már értelmetlenné torzult elemek: de vannak nagy értékű művészi alkotások is, amelyeket már sosem vet ki emlékezetéből a magyarság, nemes veretű régi dallamok, márványba illő, tömör lírai képek, a képzelet csodás tájain cikázó mesék, komor pompájú balladák; igazolása a hagyományörző, az egyszer megtalált értékhez minden új hatás közt is ragaszkodó magatartásnak.

De egyúttal az ellenkezőjének is: a minden újra, a szép, az emberi kifejezés minden megnyilatkozására fogékony magatartásnak is, az örökké megújulni képes rugalmasságnak. Hiszen az itteni példából is ez derül ki: hányszor tanultunk újat csak a törököktől – belső-ázsiaiaktól, volgaiaktól, fekete-tengeriektől! És tanultunk a Kaukázus magas kultúrájától: és bizonyára tanultunk már korábban is, az ugorok testvéri együttléte idején; mint ahogy tanultunk itt is, mai hazánkban – amiről ezúttal nem

volt szó –, a szlávoktól, németektől, franciáktól; éltünk minden korban minden lehetőséggel.

Mindenünnen átvette a nép, amit szépnek, érdekesnek vélt, s akkor is megőrizte, ha újakkal találkozott. Ha lehetett, régit és újat össze is olvasztott, új, magasabb egységbe. Ezért tudta mindig megvalósítani, amit magasabb fokon a nemzet is története folyamán, hogy műveltsége egyszerre volt európai és nemzeti, hagyományos és korszerű.

Juhász Sándor rajzai

